

Det finns också anledning att fundera på källornas representativitet. Även om Gudmundsson gått igenom ett stort källmaterial motsvarar de bevarade tryckta och handskrivna predikningarna en mycket litet andel av dem som hölls under den långa tidsperioden. När det gäller de tryckta är det också troligt att viss efterbearbetning gjordes. Genom denna studie vet vi emellertid mycket mer om förkunnelsen i fält än tidigare, även om vi aldrig kommer kunna komma åt allt som sades.

Gudmundsson har skrivit en gedigen och välskriven avhandling. Hans resonemang är övertygande samtidigt som de bidrar till nya intressanta frågeställningar. I den svåra tillvaron i fält tycks det ha varit minst lika viktigt att prästerna bidrog med trygghet och tröst som att de eldade på soldaterna. Det var tvivelsutan ett mycket viktigt bidrag till såväl den stormaktstida krigspolitiken som den enskilda soldatens upplevelse av kriget.

Armémuseum

ANNA MARIA FORSSBERG

Motzi Eklöf, *Homeopati i Sverige: En kontroversiell medicinhistoria* (Stockholm: Carlssons Bokförlag 2014). 272 s.

Homeopatins (av gr. *homeos*, lika och *pathos*, lidande) bärande epistemologiska fundament är *similia similibus curantur* (lika botar lika). Dess upphovsman var den tyske läkaren Samuel Hahnemann (1755–1843) som lär ha kommit sin revolutionerande läkemedelslära på spåren via egna erfarenheter av att äta chinabark, vilken användes mot malaria. Trots att han vid tillfället var fullt frisk, fick han symptom som påminde om malaria. Detta gjorde han sedan till en empirisk tumregel för läkemedelsprövning, det vill säga att de reaktioner friska människor fick av ett preparat var det som gav vägledning om vilka sjukdomar det kunde användas mot. Tillvägagångssättet stod i bjärt kontrast till den traditionella universitetsmedicinens, eller allopatins (av gr. *allos*, annan), som Hahnemann kallade den.

Av alla alternativa behandlingsformer och system som erbjuds i dag är nog homeopatin den som läkarvetenskapen hissat mest pestflagg för. Det som oftast hamnat i skottgluggen är inte främst devisen "lika botar lika" utan den så kallade potenseringsprincipen, som hävdar att ett ämne blir mer verksamt ju mer utspädd det är. I sin mest potenserade form finns nämligen inte en enda molekyl kvar av den verksamma substansen, vilket ofta raljera(t)s över.

Detta häcklande har dock aldrig kunnat frånta homeopatin dess dragningskraft. Över tid och rum har dess popularitet visserligen skiftat, men

aldrig försvunnit. Den har fångat intresset hos såväl läkare som lekmän. Hur och varför homeopatin kunnat engagera och hålla sig vid liv i över 200 år är således något som tarvar en förklaring, eller flera, vilket Motzi Eklöf förtjänstfullt pekar på i sin nya bok *Homeopati i Sverige*. Ett uttalat syfte är studera och förstå "homeopati som företeelse, fenomen och föremål för kontroverser i sitt sociala och kulturella sammanhang" (s. 15). Till stor del bygger Eklöf vidare på sin tidigare forskning, som nu knyts ihop till en sammanhållen berättelse. Titeln till trots ramas även bokens syfte in av internationella utblickar och jämförelser.

Med risk för att förenkla börjar historien i Uppsala. Vi får följa hur homeopatin fick sin första anhängare i den internationellt ryktbare växtgeografen Göran Wahlenberg, som i slutet på 1820-talet tog plats på Linnés stol i medicin och botanik. Wahlenbergs homeopatiska böjelser sätts in i sitt medicinhistoriska sammanhang, likaså de strider detta ledde till för honom själv och hans fåtaliga elever, främst då dr Jacob Liedbeck, som blev homeopatins oförtröttlige portalgestalt i Sverige fram till sin död 1876. I centrum för analysen står Liedbecks nesliga sorti från det akademiska livet i Uppsala – han förlorade en professorsstrid – och de riksdagsdebatter om inrättandet av ett homeopatiskt sjukhus som fördes under perioden 1853–1863.

Särskilt i frågan om sjukhuset (som aldrig sanktioneras) visar Eklöf att läkarkårens kritiska front mot homeopatin inte bara gällde huruvida den fungerade eller inte. Det var också en kamp om yrkesrevir och vetenskapligt tolkningsföreträdare, och, intressant nog, en strid för läkarkårens möjligheter och strävanden att agera yttersta instans i frågor som gällde sjukvård. Om riksdagen beviljade medel till homeopatiska sjukhus skulle den medicinska professionens auktoritet undergrävas: "Frågan om eventuellt statsstöd till ett homeopatiskt sjukhus transformerades till en fråga om den medicinska vetenskapens autonomi i förhållande till staten." (s. 89) Något som här också behandlas är hur läkarkårens agerande kunde ses dels som monopolanspråk, vilka gick stick i stäv med den nya ideologiskt laddade näringsfrihetslagen, dels som försök att inkräkta på medborgarnas rätt att själva välja sina botare och väg till hälsa.

Läkarkårens relation till staten och hur dess anspråk på tolkningsföreträdare kolliderar med individens rättigheter är också problemkomplex som följer med som underliggande teman när Eklöf sedan avhandlar homeopatins utveckling under hela 1900-talet. De gör sig hela tiden påmind, vilket inte minst framträder i redogörelsen av tillkomsten av apoteksvarustadgan från 1913 och "1915 års lag om behörighet att utöva läkarkonst". Även om dessa lagändringar avsåg att komma tillrätta med kvacksalveri blev 1900-talets första hälft, relativt sett, något av en storhetstid för svensk homeopati.

Det uppstod till och med ett litet läkarsällskap och egna husorgan såg dagens ljus, fenomen som inte bara låter sig förklaras i skenet av den terapeutiska impotens som utmärkte invärtesmedicinen före den farmakologiska revolutionen.

Vad som kanske kunde ses som erkännande för homeopatin, av representer för allopatin, ledde emellertid till inre turbulens när lekmanhomeopater och läkarditon inte kunde dra jämt. Det inträffade också diverse skandaler och rättgångar som präglade homeopatins fortsatta ställning. Det sistnämnda använder Eklöf som en samtidspegel. Hon ser här folkhems-tankens etablering som en kostym där homeopatin gavs (än) mindre plats. Symptomatiskt skedde även en förskjutning av homeopatin i relation till läkemedelslagstiftningen. Dess preparat frikopplades till slut från densamma, vilket visserligen lämnade fältet mer fritt för homeopatisk behandling, men som samtidigt fjärmade den än mer från det offentliga erkännande (som vetenskaplig läkekonst) dess koryféer strävade efter.

Eklöf avslutar i nutiden men också där hon började, vid Uppsala universitet. I centrum står den medicinska fakultetens svåra bryderier med den märkliga "Zetterlingska donationen", som togs emot 1872 för att kunna "bekosta föreläsningar i homeopati". Den blev tidigt såväl ovälkommen som begärlig. Vetenskapligt var den ju en institutionell styggelse men ekonomiskt blev den med tiden också åtråvärd. För att fakulteten skall lyckas kringgå donationens ursprungliga ändamål (för att kunna ställa den i allopatins tjänst) krävdes en serie manövrar som på olika vis kan kännas igen från universitetsmedicinens tidigare konfrontationer med homeopatin.

Sammantaget har Eklöf lyckats väl med sina föresatser. Med analytisk skärpa leds läsaren från pärm till pärm utan att texten för den skull förlorar sig i koncentrat av detaljer. Tillgängligheten är därför god också för den som saknar specialintresse. Om homeopatin fungerar eller inte får man inga besked om, men väl starka indikationer på att den är potent nog att användas för att synliggöra och problematisera samhällsliga skeenden och processer med stor relevans för historieämnet.

Göteborgs universitet

ANDERS OTTOSSON